

Uchwała z dnia 12 października 1994 r.
II UZP 23/94

Przewodniczący SSN: Teresa Romer (sprawozdawca), Sędzia SN: Stefania Szymańska, Sędzia SA: Barbara Wagner,

Sąd Najwyższy, przy udziale prokuratora Jana Szewczyka, w sprawie z wniosku Jana Ć. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddział w S. o emeryturę, po rozpoznaniu na posiedzeniu jawnym dnia 12 października 1994 r. zagadnienia prawnego przekazanego przez Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie postanowieniem z dnia 6 czerwca 1994 r. [...] do rozstrzygnięcia w trybie art. 391 k.p.c.

Czy w rozumieniu art. 2 ust. 2 pkt 2 lit. d ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 104, poz. 450) okresy pracy przymusowej wykonywanej w kopalniach pod ziemią podczas odbywania służby wojskowej w Wojsku Polskim dają podstawę do uzyskania świadczeń z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze w rozumieniu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego oraz wzrostu emerytur i rent inwalidzkich dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz. U. Nr 8, poz. 43) ?

p o d j ą ł następującą uchwałę:

Okresy pracy przymusowej wykonywanej pod ziemią podczas odbywania służby wojskowej w Wojsku Polskim - o jakich mowa w art. 2 ust. 2 pkt 2 lit. d ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 104, poz. 450 ze zm.) są okresami pracy w szczególnych warunkach w rozumieniu przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego oraz wzrostu emerytur i rent inwalidzkich dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz. U. Nr 8, poz. 43 ze zm.).

U z a s a d n i e n i e

Przedstawione Sądowi Najwyższemu a przytoczone w sentencji uchwały, zagadnienie prawne powstało na tle następującego stanu faktycznego:

Wnioskodawca Józef Ć., urodzony w 1928 r., pobierał od 1 grudnia 1988 r. rentę inwalidzką w wysokości określonej dla inwalidów III grupy. W kwestionariuszu, dotyczącym przebiegu zatrudnienia dołączonym do wniosku o tę rentę, powołał się na pracę w kopalni wykonywaną pod ziemią w ramach zastępczej służby wojskowej. Dołączył zaświadczenie z Rejonowej Komendy Uzupełnień z 8 września 1988 r. stwierdzające, iż w okresie służby wojskowej pracował w Kopalni pod ziemią oraz zaświadczenie o pracy w szczególnych warunkach w charakterze palacza c.o.

Decyzją z 17 marca 1989 r. ZUS odmówił Janowi Ć. przyznania do renty inwalidzkiej dodatku za pracę wykonywaną w szczególnych warunkach, ponieważ okres tej pracy nie wynosił wymaganych 15 lat. Organ rentowy ustalając przebieg zatrudnienia wnioskodawcy w szczególnych warunkach pominął pracę w kopalni podczas służby wojskowej.

12 grudnia 1990 r. Jan Ć. zwrócił się do Oddziału ZUS w S. o przyznanie mu

emerytury ze względu na pracę w szczególnych warunkach.

Decyzją z 8 lutego 1991 r. odmówiono wnioskodawcy tego świadczenia ponieważ nie osiągnął jeszcze wieku emerytalnego - 65 lat - uzasadniającego przyznanie emerytury w oparciu o przepisy ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników, a do emerytury przewidzianej dla pracowników I kategorii zatrudnienia nie nabył prawa, gdyż mimo udowodnienia 32 lat 10 miesięcy 18 dni zatrudnienia pracą w szczególnych warunkach wykonywał jedynie przez 10 lat 5 miesięcy 28 dni.

Wnioskodawca ponowił swoje żądanie i spotkał się z kolejną odmową przyznania emerytury wobec nie osiągnięcia 65 lat. Ponieważ, ponawiając wniosek dołączył dodatkowe zaświadczenie o zatrudnieniu w szczególnych warunkach, ZUS w uzasadnieniu decyzji z dnia 5 sierpnia 1992 r. ustalił, iż okres jego zatrudnienia w szczególnych warunkach wynosi 13 lat 1 miesiąc 21 dni przy łącznym okresie pracy 42 lat 8 miesięcy 13 dni.

Ta decyzja została uchylona wyrokiem Sądu Wojewódzkiego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie z 19 maja 1993 roku, a sprawa przekazana ZUS Oddział w S. do ponownego rozpoznania.

W uzasadnieniu wyroku Sąd Wojewódzki podkreślił, że w postępowaniu przed Sądem wnioskodawca przedłożył zaświadczenie Wojskowej Komendy Uzupełnień z dnia 17 maja 1993 r. stwierdzające, iż od 5 grudnia 1949 r. do 7 listopada 1952 r. wykonywał pracę przymusową w kopalni. Ponieważ fakt ten nie był znany organowi rentowemu Sąd uznał za konieczne ponowne rozpoznanie sprawy przez ten organ.

Dnia 2 lipca 1993 r. Jan Ć. ukończył 65 lat i decyzją z dnia 1 września tego roku przyznano mu emeryturę w oparciu o przepisy o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników.

Wcześniejszą decyzją, wydaną w dniu 18 sierpnia 1993 r. po ponownym rozpoznaniu sprawy zgodnie z zaleceniami Sądu Wojewódzkiego, odmówiono wnioskodawcy prawa do emerytury w oparciu o przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego oraz wzrostu emerytur i rent inwalidzkich dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz. U. Nr 8, poz. 43 ze zm.).

Odwołanie od tej decyzji oddalił Sąd Wojewódzki-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie wyrokiem z dnia 22 marca 1994 r. reprezentując w uzasadnieniu stanowisko, iż praca przymusowa podczas odbywania służby wojskowej wykonywana w kopalni pod ziemią nie może być zaliczona do I kategorii zatrudnienia albowiem nie była oparta na prawnym stosunku pracy.

Sąd Apelacyjny w Lublinie, do którego wniósł rewizję Jan Ć., powziął przy rozpatrywaniu tej rewizji poważne wątpliwości prawne, czy do wnioskodawcy mogą być zastosowane przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego oraz wzrostu emerytur i rent inwalidzkich dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, wymienionego poprzednio, a zwanego dalej rozporządzeniem.

Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu przedstawionego zagadnienia zwrócił uwagę na wyrok Sądu Najwyższego z 2 maja 1986 r. II UR 6/86 w którym przyjęto, że świadczenia określone w rozporządzeniu przysługują tylko tym osobom, które były stale zatrudnione na stanowiskach wymienionych w rozporządzeniu. Sąd Apelacyjny stwierdził, że art. 2 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 104, poz. 450 ze zm.) uwzględnia wprawdzie okres pracy przymusowej wykonywanej w kopalniach pod ziemią podczas odbywania służby wojskowej w Wojsku Polskim przy ustalaniu prawa do emerytury i jej wysokości ale nie w rozumieniu przepisów rozporządzenia.

Sąd Najwyższy rozpatrując przedstawione zagadnienie rozważył, co następuje:

Poza sporem pozostaje w chwili obecnej, iż wnioskodawca od dnia 5 grudnia 1949 r. do dnia 7 listopada 1952 r. wykonywał, w ramach zasadniczej służby wojskowej, pracę przymusową pod ziemią w kopalni węgla kamiennego "J." w B.

Przedstawione przez Sąd Apelacyjny zagadnienie prawne wymaga udzielenia odpowiedzi, czy okres pracy wykonywanej w tych okolicznościach uzasadnia jedynie uznanie jej za okres składkowy w rozumieniu art. 2 ust. 2 pkt 2 d ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 104, poz. 450 ze zm.), zwanej dalej ustawą rewaloryzacyjną, czy też może być potraktowany jako okres pracy w szczególnych warunkach, a w konsekwencji uzasadniający przyznanie emerytury na zasadach i w wysokości określonej rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego..., wymienianym poprzednio i określonym jako rozporządzenie. Praca ta, co wynika z faktów powszechnie znanych, i co potwierdził na rozprawie przed Sądem Najwyższym wnioskodawca, nie różniła się niczym od pracy górników zatrudnionych pod ziemią. Była wykonywana w pełnym wymiarze czasu i w bardzo trudnych warunkach. Jak wiadomo, aż do chwili wejścia w życie ustawy rewaloryzacyjnej, w aktach prawnych nie było oficjalnej wzmianki o takiej pracy. Dopiero art. 2 ust. 2 pkt 2 ustawy rewaloryzacyjnej w katalogu okresów składkowych przypadających przed dniem wejścia jej w życie wymienia okresy pracy przymusowej, w tym wykonywanej w kopalniach pod ziemią, podczas odbywania służby wojskowej w Wojsku Polskim.

Równocześnie art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy rewaloryzacyjnej stanowi, że okresy pracy przymusowej, o której mowa w art. 2 ust. 2 pkt 2 (a więc i pracy w kopalniach), uwzględnia się w wymiarze podwójnym.

Przepisy ustawy rewaloryzacyjnej nie rozwiązują jednak wszystkich problemów związanych z pracą przymusową w kopalniach pod ziemią.

Zgodnie z przepisami rozporządzenia wydanego z mocy delegacji ustawowej zawartej w art. 27 ust. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. Nr 40, poz. 267 ze zm.) pracownik - mężczyzna, który wykonywał prace w szczególnych warunkach, wymienione w wykazie A (w wykazie tym w dziale I pkt 1 wymienia się pracę w górnictwie pod ziemią) nabywa prawo do emerytury jeżeli osiągnął 60 lat, ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat w szczególnych warunkach (§ 4 ust. 1). Pracownik taki ma także prawo do wzrostu emerytury lub renty.

Zgodnie z § 2 rozporządzenia okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń w wysokości i na zasadach ustalonych w rozporządzeniu są okresy, w których praca w szczególnych warunkach jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującego na danym stanowisku pracy, a okresy te stwierdza zakład pracy na podstawie posiadanej dokumentacji.

§ 1 rozporządzenia stanowi, że przepisy rozporządzenia stosuje się do pracowników. Nie ulega wątpliwości, iż wykonywana przez wnioskodawcę praca górnicza pod ziemią nie może być traktowana, jak to błędnie przyjął Sąd Wojewódzki, jako służba wojskowa. Faktycznie wnioskodawca był bowiem w spornym okresie zatrudniony w kopalni jako górnik pracujący pod ziemią. Nie wiązała go z kopalnią formalna umowa o pracę lecz było to wynikiem sytuacji przymusowej w jakiej się znalazł [...]. W orzecznictwie sądowym od wielu lat utrwalił się pogląd, że w ocenie, czy wykonywana praca ma charakter zatrudnienia w rozumieniu przepisów prawa pracy i przepisów o ubezpieczeniu społecznym nie decydują formalne aspekty lecz istota wykonywanej pracy.

Ustawa rewaloryzacyjna w art. 2 używa określenia "okresy zatrudnienia" (ust. 1) i "okresy pracy przymusowej" (ust. 2). Jednocześnie obydwa te określenia sprowadza do

wspólnego mianownika - uważając je za okresy składkowe. Jest rzeczą oczywistą, iż "praca przymusowa" różni się od umownego stosunku pracy opierającego się na swobodnej woli stron. Uniemożliwienie jednej ze stron wyrażenia swojej woli zawarcia umowy o pracę, tak jak to miało miejsce w przypadku wnioskodawcy, nie może pozbawiać wykonywanej przez niego pracy charakteru pracy w szczególnych warunkach, skoro faktycznie ją świadczył, a kopalnia tę pracę akceptowała i z niej czerpała konkretne korzyści. Wnioskodawca pracował na rzecz kopalni a nie na rzecz wojska. Istniała więc dorozumiana zgoda kopalni na tę pracę i ona była zakładem pracy, na rzecz którego wnioskodawca pracował.

W uchwale z dnia 23 września 1992 r. II UZP 16/92 Sąd Najwyższy zajął się podobnym zagadnieniem uznając za pracę w szczególnych warunkach pracę wykonywaną na Syberii przez osobę deportowaną. W uzasadnieniu tej uchwały Sąd Najwyższy stwierdził, że zgodnie z dotychczasową praktyką i orzecznictwem dopuszczalne jest w postępowaniu odwoławczym prowadzenie postępowania dowodowego dla ustalenia, czy pracownik wykonywał pracę w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, gdy zainteresowany wykaże w sposób niewątpliwy, że nie może przedstawić zaświadczenia zakładu pracy z przyczyn od niego niezależnych.

Kierując się przytoczonymi względami Sąd Najwyższy podjął przytoczoną w sentencji uchwałę. Za taką treścią uchwały wypowiedział się też pełnomocnik Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i Prokurator występujący w sprawie.

Podjęta przez Sąd Najwyższy uchwała znajduje potwierdzenie w ustawie z dnia 2 września 1994 r. o dodatku i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnionym w kopalniach węgla, kamieniołomach i zakładach wydobywających rudy uranu (Dz. U. Nr 111, poz. 537), która wejdzie w życie z dniem 20 listopada 1994 r. W ustawie, już w tytule, używa się dla prac przymusowych określenia "zatrudnienie". Zakres podmiotowy obejmuje żołnierzy zastępczej służby wojskowej, którzy, jak wnioskodawca, w latach 1949-1956 byli przymusowo zatrudniani w kopalniach węgla, kamieniołomach oraz w zakładach pozyskiwania i wzbogacania rud uranowych. Określenie pracy przymusowej jako "zatrudnienie" pozwala na traktowanie tej pracy tak, jak wykonywanej przez osoby pozostające w stosunku pracy. Art. 8 ustawy stanowi, że w sprawach nią nie uregulowanych stosuje się odpowiednio przepisy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. Oznacza to możliwość zastosowania do osób nią objętych m.in. przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego oraz wzrostu emerytur i rent inwalidzkich dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, wielokrotnie poprzednio powoływanego.

=====